

Comomeer en omringende dalen

Jaargang 2014, nr. 5

¹ Tekst en foto's Ruud en Ina Metselaar – www.comomeerinfo.nl

De Costiera dei Cèch, deel 3 – autotochten door het gebied

In deel 1 beschreef ik de geschiedenis van het gebied, in deel 2 Traona, met ca 1600 inwoners de grootste plaats in het gebied. In deze Nieuwsbrief bezoeken we een reeks kleinere bergdorpen in de Costa dei Cèch. Een geschikte kaart voor dit gebied is de Kompass Sentiero Italia nr. 676, schaal 1:50.000 of Comunità Montana Valtellina di Morbegno, Costiera dei Cèch 1:25.000, en het bijgevoegde kaartje met de belangrijkste verbindingswegen. Dit laatste kaartje zal ik als leidraad gebruiken voor een beschrijving van de dorpen.

We beginnen met de dorpen aan de westkant van Traona en vervolgens het gebied ten oosten van Traona. Hierbij volg ik eerst de hoofdroute, die via Mello, Civo, Serone, Caspano naar Ponte del Baffo loopt. Vervolgens geef ik enkele zijroutes. Om de omvang van de Nieuwsbrief te beperken volgen in het vierde deel nog enkele wandelroutes en in deel vijf een beschrijving van het wijnmuseum in Cerido.

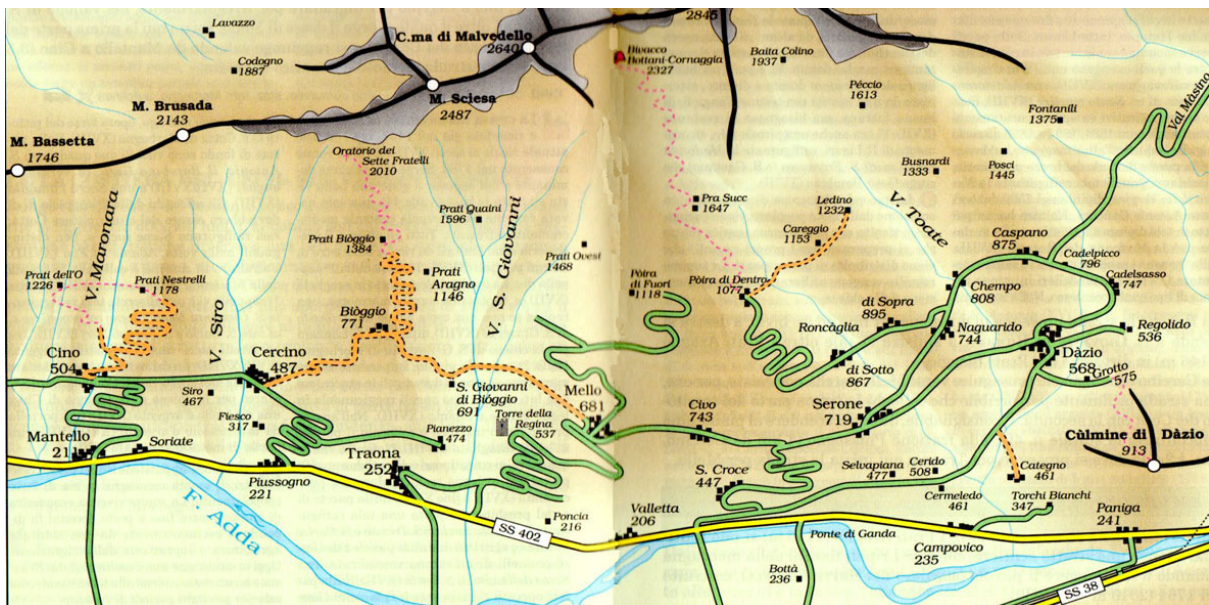

Fig. 1 Overzichtkaart van de Costiera dei Cech

De dorpen ten westen van Traona

De twee dorpen ten westen van Traona, Cino en Cercino, zijn echte boerendorpen, waar toeristisch weinig is te zien.

¹ Verzoeken om toezending per email aan: r.metselaar@comomeerinfo.nl; alle artikelen zijn ook als pdf-files te downloaden van de site www.comomeerinfo.nl

Cino

Het meest westelijke dorp van de Costiera dei Cech, Cino, ligt op 500 m hoogte boven Mandello. Hier begint een terras dat in de ijstijd door de gletsjers is gevormd en dat naar het oosten doorloopt tot Cercino. Cino is een boerendorp waar een groot deel van de bevolking is vertrokken. De overgebleven, ca 300 inwoners, leven behalve van het boerenbedrijf ook van de ondersteuning door de emigranten. De parochiekerk van S. Giorgio wordt al in 1447 genoemd maar is in de 17^e-18^e eeuw sterk verbouwd. Ze ligt op een dominante plaats en we hebben van hier een mooi uitzicht over het dal.

Vanuit het dorp loopt een weg in westelijke richting naar de bergweide van Piazza (991 m), en een andere slingerweg gaat de berg op tot vlak bij de Prati Nestrelli (1178 m).

De kerk van S. Giorgio

Het huidige gebouw dateert uit 1780. Alle altaren en het priesterkoor hebben rijk gedecoreerde marmeren balustrades uit de 18^e eeuw. Bij de triomfboog staat een met houtsnijwerk versierde preekstoel en daarachter het fraaie hoofdaltaar. In de kerk hangen verschillende doeken van schilders uit Morbegno.

Cercino

2 km na Cino volgt Cercino (487 m). De vrijwel vlakke weg loopt door een kastanjabos met hier en daar wat larix en berken.

Ook Cercino is een echt boerendorp. Vroeger kwamen hier wel enkele adellijke families uit de omgeving van Como voor vakantie en daarvan getuigen nog wat huizen met mooie portalen en zware muren. Het dorp wordt al in 1049 vermeld en in het najaar van 1626 was het het toneel van de gevechten tussen de legers van de Spanjaarden onder de graaf van Pappenheim en de Fransen onder de markies van Coevres.

Op de gevel van een huis in de buurt van het gemeentehuis, dat toebehoorde aan de twee broers Ligari, staat een mooi fresco met de *Madonna met Kind en de heiligen Dominus en Antonius*, gedateerd 1796. De parochiekerk van S. Michael Aartsengel dateert uit de 15^e eeuw.

Bioggio

In Cercino begint de weg die omhoog gaat naar de alpenweide Bioggio (771 m), waar het oude kerkje van S. Maria di Bioggio staat. De tweede zondag in september viert men hier een volksfeest, waarbij een risotto met veel vlees wordt bereid.

De weg splitst kort na het dorp. Links gaat de weg omhoog naar de alpenweiden, de Prati Aragno (1146 m) en rechts gaat ze omlaag naar de kerk van S. Giovanni di Bioggio. Hoewel de kaart de suggestie wekt dat men door kan rijden naar Mello, is dit af te raden met een gewone personenauto.

Beter nemen we in Cercino de weg die met vele haarspeldbochten omlaag gaat naar Piusso (221 m) en volgen dan de provinciale weg SS402 naar het oosten.

Moncucco en Pianezzo

Als u afdalend vanuit Cercino bij de derde bocht afslaat naar het oosten dan bereikt u over een smallere weg, die onderlangs Moncucco (425 m) loopt, na ca 1,5 km het dorp Pianezzo (474 m).

In Moncucco staat een gebouw met daarvoor een grote kastanjeboom, met een mooi fresco van de *Heilige familie* (18^e eeuw). Iets verder en wat omhoog, ligt een groot, nogal vervallen huis uit de 16^e eeuw met vensters die beschermd worden door een smeedijzeren hekwerk en een balkon met houten, bewerkte borstwering. Het heeft een ingangsportaal met daarboven een 17^e eeuws fresco van de *Madonna op de troon met de heiligen Johannes en Alexander*.

Leggende van de Zeven broers

Van de talloze legendes uit het Valtellina speelt er een zich af bij Pianezzo. Hoofdpersoon in het verhaal is een moeder in het gehucht Pianezzo, die daar in grote armoede leeft met haar zeven zoontjes. Iedere dag weer slaagde ze er slechts met de grootste moeite en inventiviteit in iets te eten op tafel te krijgen. De moeder was de wanhoop nabij, maar gelukkig waren de kinderen met alles tevreden en klaagden ze nooit. Op een dag echter was het enige dat ze nog in huis had wat gedroogde kastanjes en een handjevol bonen. Terwijl ze de kastanjes en de bonen aan de kook bracht, speelden de kinderen in de kamer. Maar naarmate het langer duurde en de honger toenam, begonnen de kinderen steeds weer te vragen “mamma, hoe lang duurt het nog? We hebben honger”. Maar het duurde lang eer de kastanjes eetbaar waren en toen de jongens niet ophielden met vragen, zei ze tenslotte “als jullie nu niet ophouden met zeuren, stuur ik jullie een voor een de deur uit”. De jongens hoorden aan haar stem hoeveel verdriet ze had en hielden zich verder stil. Niet alleen die dag maar ook daarna, omdat ze begrepen hoe erg hun moeder het vond dat ze hun niet meer te eten kon geven. Daarop besloten ze, toen ze wat groter waren, om niet met zijn allen thuis te blijven maar uit elkaar te gaan en zich zelf te verzorgen. Ieder van hen koos ervoor om als kluizenaar op de hellingen van de Retische en Orobische Alpen te gaan leven. Om het contact met elkaar niet geheel te verliezen, ontstaken ze op iedere feestdag een groot vuur: op die manier wisten ze van elkaar dat het goed ging en herdachten ze ook hun moeder, die intussen overleden was. Vele jaren lang zagen de bewoners van de Costa dei Cèch de vuren tegen de berghellingen als teken van de grote trouw van de broers aan elkaar. Maar van tijd tot tijd was er een vuur minder en overleed de ene broer na de ander. Echter voor ieder vuur dat verdween, verscheen er een nieuwe ster aan de hemel als teken van de vreugde van de zoon die zijn moeder weer in de hemel ontmoette, bevrijd van de honger en ellende.

De dorpen ten oosten van Traona

Als u in Traona bent, kunt u daar een afslag richting Mello vinden. Bij het riviertje de Vallone (in de zone die men Poncia of Fillaggio noemt) liggen de resten van een Franciscaner klooster dat in 1731 werd verwoest door een overstroming van de rivier. Er rest alleen nog een deel van de eerste verdieping, de rest werd bedolven. Daarna werd het klooster hoger op de berg herbouwd. De kerk die er bij hoort heeft een voorportaal en een lunet met een schildering van S. Franciscus. Binnen is een prachtig houten koor met barok snijwerk.

Als u Traona niet aandoet, vindt u kort na het passeren van dit dorp de afslag richting Mello. De weg slingert door de wijngaarden omhoog. Al snel ziet u een bruine richtingwijzer met de aanduiding “Torchio di Corlazzo”. Deze weg laten we rechts liggen – ik kom hier later op terug.

Fig. 2 Straatje in Mello

Mello

Het uitzicht over het dal wordt steeds weidser naarmate we omhoog klimmen en vanaf het plateau waarop Mello ligt (681 m) kijken we tot aan het Comomeer met op de achtergrond de Lepontijnse Alpen. Kort voor het dorp is ook nog een afslag naar het kasteel van Domofole, ook wel Torre della Regina genoemd. Zie de beschrijving hieronder.

In Mello was vroeger de trek met het vee een belangrijk verschijnsel. De boeren trokken over grote afstanden, bijvoorbeeld in de winter naar Samolaco en Novate Mezzola in het Valchiavenna, in de zomer naar de bergweiden van de Valle dei Ratti (te bereiken vanuit Verceia) en de Val Codera of de Val Màsino (hieraan ontleent de Valle di Mello haar naam)². Het Valmàsino was zelfs tot eind 1700 deel van de gemeente Mello.

Van de oude, rijk versierde huizen is slechts weinig bewaard gebleven. Wat rest zijn voornamelijk oude boerenhuizen soms nog versierd met een fresco. Zo vinden we in de via Canevee een fresco van *Christus, de Madonna en St. Franciscus* en in de via Vanoni een afbeelding van *de Maagd met Kind, Sint Petrus en Sint Lorenzo*. In het algemeen kunnen we zeggen dat de religieuze fresco's in de Costiera zijn uitgevoerd door lokale kunstenaars tussen de 16^e en 20^e eeuw. Veel ervan zijn in een vrij slechte staat van onderhoud. Behalve de fresco's vinden we langs vele wegen en paden kleine kapelletjes met in het midden een afbeelding van Christus of De Maagd en op de zijkanten heiligen. Een voorbeeld is de kapel aan het begin van de weg die Mello verbindt met Poirà met de bijnaam "cincet del pane" (kapel van het brood), daterend uit het midden van de 19e eeuw. Aan de linker wand van de kapel is een oud houten kistje aangebracht waarin mensen uit de omgeving brood achterlieten

Fig. 3 Via Canevee in Mello

De battaglia di Mello

In de 2e Wereldoorlog vond bij Mello een van de bloedigste gevechten tussen de fascistische troepen en de verzetsstrijders plaats. Om het waarom van deze strijd te begrijpen moeten we ons realiseren dat het Valtellina na september 1943 en de vorming van de Republiek van Salò, van het grootste belang was voor de fascistten. De fascistische leider Pavolini had besloten dit gebied als toevluchtsoord te kiezen en zoveel mogelijk te versterken. Het gebied was van nature goed te verdedigen en bood bovendien de mogelijkheid om in het uiterste geval als ontsnappingsroute naar Zwitserland te dienen. Na de inval van de geallieerden in Normandië kregen de partizanengroepen de opdracht zoveel mogelijk aanvallen op de Duitse en fascistische troepen te ondernemen

² Voor een beschrijving van het val Masino, het val di Mello en de route zie Nieuwsbrief 6(2008)

om te verhinderen dat er meer troepen naar het front in Normandië werden gebracht. Als reactie op deze aanvallen hielden de fascistten vanaf de zomer van 1944 voortdurend razzia's en zoektochten in de bergen. Zo kon het gebeuren dat de fascistten op de ochtend van 1 oktober 1944 met 80 man vanuit Morbegno naar het gebied rond Mello trok voor een overval op de 1e Garibaldi Divisie, die een hoofdkwartier in Poirà had. Gewaarschuwd voor de naderende troepen door een gekleurde doek voor een raam in Morbegno, probeerden de partizanen deze door een wegversperring tegen te houden, echter zonder veel resultaat. De fascistische colonne opende het vuur op huizen in Mello en installeerden vervolgens een mitrailleurspost op de toren van de kerk van S. Giovanni in Bioggio. Daarna kwamen er nog eens 140 man via Cino en Cercino naar de Alpenweiden bij Aragno, die zich daar verdeelden in eenheden van 10-15 man. Tegen het middaguur begon de strijd op vele plaatsen tussen S. Giovanni di Bioggio en Mello. Vele huizen werden beschoten en verwoest in de strijd die tot acht uur duurde. De partizanen verloren 20 man, de fascistten meer dan 40! Bij het kerkje van S. Antonio staat een gedenksteen met de namen van de gevallen verzetsstrijders. In november werden de partizanen door een tweede grote razzia echter gedwongen Poirà te verlaten en vluchtten er vele naar Zwitserland.

Voor de wijnliefhebbers: Begin oktober kunt u onder begeleiding een wandeling maken van ca 2 km over de wijnroute (Sentiero del Vino) van de Costa dei Cèch. De wandeling begint in Mello (750 m), daalt naar S. Croce di Civo (450 m) en stijgt dan naar S. Biagio (550 m) en voert langs zes wijnkelders. Aan het eind van de wandeling kunt u desgewenst ook nog genieten van een "menu tipico"³.

In juni wordt in het dorp gedurende een aantal dagen de "Sagra delle noce" gevierd, een feest rondom de walnoten. Raadpleeg voor de precieze data de informatie op internet.

De parochiekerk van S. Fedele

De parochiekerk heeft enkele belangrijke werken. Boven het altaar van de 2^e kapel links is een doek met het *Martelaarschap van S. Stefano*, van Carlo Carloni, die ook het schilderij in de 3^e kapel links maakte met een afbeelding van *Christus aan het kruis met aan zijn voeten Maria en Magdalena*. Het koor werd in 1763 prachtig beschilderd door Carloni met het *Martelaarschap van S. Felice*, de *Maaltijd van Emmaus* en de *Ongelovigheid van S. Thomas*. Tenslotte is er in de 3^e kapel rechts nog een werk van deze schilder met de *Maagd op de troon met Kind, S. Dominicus en engelen*.

Op het plein voor de kerk staat ook nog het vroegere knekelhuis.

Fig. 4 Castello di Domofole
(foto Davide Tarca)

Castello di Domofole

Als we naar Mello rijden, zien we na een aantal bochten in de buurtschap Castello een bordje *Il castello* dat ons een straat naar links instuurt. Al spoedig wordt dit een voetpad dat ons in 10-15 min lopen naar het Castello di Domofole leidt (537 m). De kasteelruïne ligt op een

³ Zie voor informatie de website http://www.valtellina.it/info/1036/morbegno_in_cantina.html

loodrechte rots langs een riviertje en was oorspronkelijk omgeven door een muur, waar men binnen kwam over een ophaalbrug. Er staat nu nog een toren, de Torre della Regina, en resten van de muren met een boog, de vervallen kerk van S. Caterina en de resten van een kapel gewijd aan Maria Magdalena. Het kasteel werd in 1292 verwoest door de Vittani, herbouwd door de Vicedomini die er tot begin 16^e eeuw woonden. Daarna werd het verwoest door de Grigioni.

De naam 'della regina' werd gegeven omdat men geloofde dat de Longobardische koningin Teodolinda hier had gewoond. Waarschijnlijker is dat het kasteel in de tijd van de Longobarden werd gebruikt als gevangenis voor een minder bekende koningin, Guendelberga, die er ten onrechte van verdacht werd een poging tot moord op haar echtgenoot, koning Arioaldo, te hebben beraamd.

Civo

Op 1,5 km van Mello vinden we Civo (743 m), bestaande uit een groot aantal verspreid liggende woonkernen.

In Civo gaat de weg rechtdoor als onverharde weg langs de S. Bernardo. Met de auto kunt u beter in Civo rechtsaf slaan en dan meteen weer links zodat u de kerk links houdt en de asfaltweg naar Serone volgt.

Fig. 5 Waterbak in Santa Croce

De kerk van S. Andrea Apostolo

De (veel te) grote kerk van S. Andrea Apostolo werd gebouwd in 1489, maar later verbouwd en heeft nu een 17e eeuwse gevel. Ze ligt aan een ruim plein. De kerk heeft één schip en bevat mooi stucwerk uit de 18e eeuw rond de twee kapellen, de triomfboog en het priesterkoor. De fresco's zijn van Pietro Bianchi. Verreweg het belangrijkste is het oude kerkje dat we bereiken door een deur in de achterwand. Hier hebben Lombardische meesters uit 15e en 16e eeuw een reeks fresco's geschilderd. Op de noordwand acht over *de geschiedenis van S. Andrea*, *S. Rochus*; op de oostwand een *Pietà* en *S. Andrea*; op de zuidwand *de Geboorte*, *de Aanbedding door de Wijzen*, *S. Rochus*, *S. Sebastiaan en een derde heilige*; op de achterwand een *Kruisiging*.

Serone en Roncaglia

Op ruim een kilometer van Civo vinden we Serone (719 m), wel het balkon van de Addavallei genoemd. Hier splitst de weg: omlaag via Dazio naar Morbegno, of links de doorgaande weg naar Caspano, Cevo en Ponte Baffo.

Als we de weg van Serone richting Caspano nemen dan komen we na ca 700 m in het gehucht Naguarido (744 m). De weg loopt door het bos en langs bergweiden met hier en daar

woningen. Vooral in de herfst is het hier prachtig. Kort na Naguarido slaan we linksaf naar Roncàglia (895 m).

Het gehucht Roncàglia bestaat uitsluitend uit boerenhuizen, maar het bloeiende verleden tussen 1600 en 1700 is nog zichtbaar in de grote kerk van S. Giacomo met een barokgevel en daterend uit 1654. Voor de kerk ligt een groot grasveld dat we bereiken tussen twee zuilen door. Links en rechts staan 14 kapelletjes, ieder met een fresco met een scène uit de Kruisweg, geschilderd door de broers Torricelli.

Fig. 6 De San Giacomo in Roncàglia met kruiswegstatie   Fig. 7 De San Bartolomeo van Caspano

Na Roncàglia stijgt de weg verder naar Pòira. We passeren een oranje huis, dat vroeger een hotel was maar nu is verdeeld in appartementen. In Pòira da Dentro (1077 m) heeft men vanaf 1968 op een mooie plek tussen de dennenbomen een vakantiepark met zomerhuizen gebouwd. Rondom liggen de bergweiden van Pòira.

Caspano

Om naar Caspano te komen moeten we terug tot de kruising boven Naguarido, waar we de huizen van Chempo (808 m) zien en vandaar komen we na ca 2 km in Caspano (875 m).

Bij aankomst op het centrale plein zien we aan de noord- en westkant verschillende fraaie gevels van de vroegere adellijke huizen. Het huis van de Parravicini op nr. 46, is herkenbaar aan het familiewapen, een witte zwaan op een rood veld. Het meest opvallend op het plein is echter de massieve klokkentoren aan de oostkant, naast de parochiekerk van S. Bartolomeo met maar liefst acht klokken! Het aan de kerk grenzende huis van de priester heeft boven het portaal een *Madonna met Kind* in wit marmer in de stijl van de Rodari.

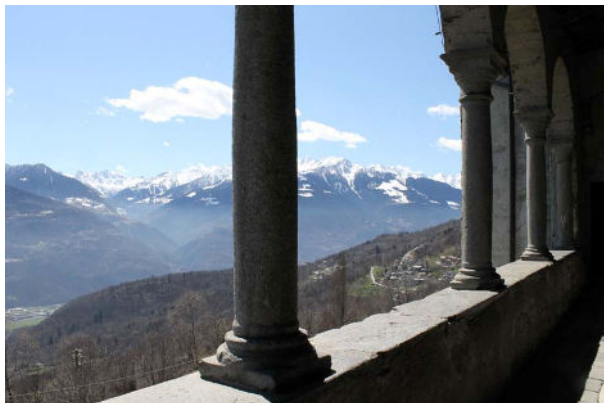

Fig. 8 Casa Parravicini in Caspano

Fig. 9 Gezicht vanaf de galerij van de S.Bartolomeoin Caspano

Het is beslist de moeite waard om het poortje aan de rechterkant naast de kerk door te gaan. U komt dan op een zuilengalerij met zes zuilen, vanwaar we een mooi gezicht hebben over de Costa dei Cèch en de dalen van de Tartano en de Gerola. In de bovenzijde van de balustrade zijn verschillende oude spelletjes in de steen gegraveerd. In de galerij zijn drie stenen opgesteld tegen de muur van de kerk: rechts één met het wapen van de Parravicini, op de steen daarnaast zou de dochter van Luther zijn afgebeeld. Let u ook eens op de dichtgemetselde luiken in de vloer. Daaronder was de begraafplaats van het dorp tot Napoleon dit verbood. Begraafplaatsen moesten voortaan buiten de bebouwing van het dorp liggen.

In de kerk hangen bij het altaar enkele grote doeken van de Caspinese schilder Giacomo Parravicini, bijgenaamd Gianolo. De kerk heeft ook een orgel uit 1600 van hoge kwaliteit. In de tweede kapel links staat een schitterend altaarstuk van verguld hout

Aan de oostkant verrijst de klokkentoren en aan de westkant staat de kapel van de Immacolata uit 1698. Hier binnen zien we boven het altaar een doek van G. Parravicini (1703), tegen de linker muur een schilderij met *Vier heiligen in aanbidding voor de Allerhoogste* (1663) en een met een *Bisschop in gebed* (XVII). Het meest opvallend is echter een processiebeeld van de “Geklede Madonna” in een kostbaar gewaad⁴.

Fig. 10 Links: De bewening van de dode Christus; boven: spelletjes gegraveerd in de balustrade van de galerij bij de S. Bartolomeo

De kerk van S. Bartolomeo

De kerk werd gebouwd in de 12^e eeuw, maar werd vergroot in 1527 en tot halverwege de 18e eeuw telkens gewijzigd. De barokgevel uit 1730 werd gebouwd door kunstenaars uit Ticino. Binnen zien we acht kapellen. De achterkant van de voorgevel en het gewelf werden beschilderd met fresco's door E. Fumagalli, het koor met *zes heilige scènes* door Gianolo. Onder het fresco van Fumagalli tegen de contrafaçade hangen acht doeken met de *apostelen* en nog een aantal hangen in de 1e kapel links, waarin een wit marmeren doopvont uit 1484 met een houten deksel in de vorm van een achtkantige piramide (XVI). In de 2e kapel is links een bijzonder houten altaarstuk* in de vorm van een boog met opzij twee kandelabers. Erbinnen zijn negen figuren uitgesneden in haut-reliëf met scènes van de *opstanding van Lazarus*; er onder lezen we het jaartal 1508. Een ander schitterend stuk houtsnijwerk is de uitbeelding van de *Bewening van de dode Christus*, uit 1500-1510. Beide kunstwerken worden toegeschreven aan de broers De Donati. De vrijstaande beelden zijn polychroom en verguld en ca 180 cm hoog. Links staat Jozef, rechts Nicodemus dan de dode Christus, S. Johannes, Magdalena, de Madonna, Maria van Cleofa, Maria van Salome.

In de 3^e kapel, gewijd aan Johannes de Doper, hangen twee doeken uit 1688 met *de prediking van Sint Johannes* en *Sint Johannes die doopt*. Deze doeken zijn evenals de gewelven van de andere kapellen, geschilderd door G. Parravicini. Ze hangen aan weerszijden van een schilderij met de *onthoofding van de heilige* van een onbekende Lombardische meester. In de 4^e kapel hangt op het altaar een afbeelding van S. Carlo Borromeo uit 1616. Het

⁴ Het verhaal hierachter vindt u in Nieuwsbrief 1(2014) over de geschiedenis van het gebied.

marmere hoofdaltaar uit 1715 heeft een mooi ciborium met gedraaide zuilen in zwart marmer en is gedecoreerd met engelenkopjes. Erachter is, moeilijk zichtbaar, een kostbaar houten altaarstuk* in drie verdiepingen, ieder met drie vakken, schitterend gesneden, verguld en polychroom, met afbeeldingen uit het leven van S. Bartolomeo. Het dateert uit de 16^e eeuw, vermoedelijk van Luigi Donati. Helaas zijn de beelden van S. Rocchus en S. Sebastiaan en van S. Martinus en S. Giorgio evenals 13 medaillons van Christus en de Apostelen gestolen. Tegen de zijmuren van het priesterkoor hangen twee belangrijke doeken met *de prediking van S. Bartolomeus* en *het villen* van dezelfde heilige, uitgevoerd in Milaan in 1713 door G. Parravicini⁵. In de 4^e kapel rechts boven het altaar een *zittende Madonna met Kind* in polychrome en vergulde steen (XVI) en aan de wanden olieverfschilderijen met de *mysteries van de Rozenkrans* (XVIII). In de 3^e kapel een opmerkenswaard altaarstuk met *de droom van Sint Jozef* (XVII). In de 2^e kapel staan acht levensgrote, polychrome houten beelden met de *graflegging* van Donati. (XVII-XVIII). In de sacristie bewaart men o.a. zilveren voorwerpen geschonken door de emigranten in Rome.

Cevo en Ponte del Baffo

In mijn Nieuwsbrief 6(2008) noemde ik al als alternatieve route naar het Val Màsino de weg via Mello, Caspano en Cevo naar Ponte Del Baffo. Vanuit Caspano volgen we de weg naar Cadelpico en houden dan links aan over de strada Valportola naar Cevo (660 m).

Vanuit het dorp zien we in de verte de loodrechte granieten wanden met daarachter hoge bergen. Het dorp ligt aan de ingang van de valle di Spluga waar we steil omhoog gaan naar de meren van Spluga en de toppen van o.a. de Desenigo (2845 m) of de Spluga (2967 m), maar dan hebben we het over echte bergtochten.

Bij Cevo speelt een van de talrijke legendes uit het Valtellina:

De man met de paardenvoeten

In de Valle di Spluga leefde een vreemde figuur die door iedereen als een soort tovenaars werd beschouwd. Zijn bijnaam was “om cui pè de caval” (l'uomo con i piedi da cavallo) d.w.z. de “man met de paardenvoeten”. Hij werd zo genoemd omdat hij geen normale voeten had, maar een paar klompvoeten die het meest leken op die van een paard. Er bestonden geen schoenen die op zulke voeten pasten en als hij liep, zag en hoorde iedereen hem komen. Het gevolg was dat hij voortdurend door iedereen werd uitgelachen en dat hij zich om aan mensen te ontvluchten geheel terugtrok in de bossen. Door de eenzaamheid verwilderde hij geheel en werd hij steeds onaangenaam. Hij was ook afschuwelijk om te zien, geheel bedekt met een ruige vacht en woeste baard.

Tenslotte werd hij door iedereen als heks beschouwd. Een lelijke heks bovendien, die met een sinistere blik naar iedereen gluurde die hij tegenkwam. Hij verstopte zich, zonder dat hij een vaste schuilplaats had, in de bossen van Colmen, boven Dazio en in de Valle di Spluga. Hij loerde bovendien vooral op de vrouwen, die allen bang voor hem waren. Keer op keer probeerde hij een alleenlopende vrouw te verrassen, die hij dan overlaadde met scheldwoorden en smerige taal. Hij werd daarmee de schrik van iedere vrouw in dit gebied. Vooral zomers, als de vrouwen op de Alpenweiden waren of als ze aan het eind van de zomer de geiten bij elkaar aan het zoeken waren, lag hij op de loer. Zo kon het niet langer doorgaan. Om een eind aan deze verschrikking te maken, besloten enkele vrouwen een kluzenaar te raadplegen die al vele jaren teruggetrokken leefde in de buurt van het dorp Porcellino. Ze vonden de man diep verzonken in gebed en durfden hem niet te storen totdat hij klaar was. Daarop vertelden ze hem hun zorgen en vroegen hem om raad. De heilige bleef enige tijd in diepe meditatie, maar zei tenslotte: “De man die jullie zo lastig valt moet wel door het kwaad bezeten zijn. Jullie kunnen je alleen van hem bevrijden door de kracht van jullie geloof en door de rozenkrans te reciteren als je in de buurt loopt van de plaatsen waar hij zich verborgen kan hebben. Als jullie hem zien, toon dan het kruis dat jullie altijd bij je dragen. Op die manier zal hij jullie geen kwaad meer kunnen doen”.

En dat gebeurde. Gewapend met rozenkrans en kruis trokken de vrouwen de alpenweiden in, uitkijkend naar de man met paardenvoeten. Deze liet niet lang op zich wachten: hij sprong uit de bosjes naar voren toen een van hen op een rots klom om haar geiten te zoeken. De vrouw echter, hierop voortdurend bedacht, toonde hem de rozenkrans en het kruis. Dit had onmiddellijk effect: als door de bliksem getroffen, begon de man over zijn hele lijf te trillen, stapte vloekend achteruit en vluchtte de bossen in. Vanaf dat moment heeft men hem niet meer teruggezien. Als teken van dank werd er daarop dicht bij de Ponte del Baffo, in een bocht van de weg naar Cevo, een kapelletje gebouwd. Toch bleef men nog lange tijd angstig en bleef bij de vrouwen de gewoonte om de

---

⁵ Volgens de traditie werd de heilige Bartolomeus na gevangenneming gevild en gekruisigd met het hoofd naar beneden. Hij wordt vaak afgebeeld met het mes waarmee hij levend werd gevild of ook wel met zijn eigen huid over zijn arm

rozenkrans te bidden bij het kapelletje en de rozenkrans in de hand te houden als ze de weiden in de Valle di Spluga introkken.

Ongeveer 1,5 km na Cevo bereiken we Ponte del Baffo (571 m). Hier is een mooie waterval in de rivier de Cavrocco, die hier, vanuit de Valle Spluga, omlaag stroomt in de Màsino. Om de waterval te bereiken slaat u na de laatste U-bocht, op ca 100m vóór de brug links af. Op de hoek staat een mededelingenbord van de Comune di Civo. Na een paar honderd meter bereikt u een brug over de Cavrocco, waar u links goed kan parkeren. De waterval is vanaf de brug goed zichtbaar, maar u kunt ook een klein stukje omhoog lopen over het voetpad langs de rivier.

Fig. 11 Ponte del Baffo. links de waterval in de Cavrocco, rechts het vroegere hotel met blauwe regen

Historisch gezien was Ponte del Baffo een belangrijk kruispunt omdat alle verkeer van de Costa dei Cèch naar de val Màsino hier langs moest. Op dit punt lag dan ook een herberg. U kunt deze nog herkennen: aan de overkant ziet u recht voor u een huis met een pergola met een schitterende blauwe regen. Tegenwoordig is er een hotel-restaurant net vóór de brug, van dezelfde familie die vroeger de ‘osteria’ aan de overkant had. Volgens de herbergierster is dit een geliefd uitgangspunt om te gaan vissen in de Cavrocco.

Als u de Ponte del Baffo overgaat, kunt u linksaf de weg volgen naar de Valle di Mello en de Valle dei Bagni, of rechtsaf omlaag naar Masino, waar u op de provinciale weg SS38 uitkomt.

We hebben nu zoveel mogelijk de hoofdweg door de Costa gevolgd en daarbij een aantal dorpen opzij daarvan laten liggen. Een beschrijving van enkele daarvan volgt hieronder.

Dazio

Dit dorp ligt op 568 m hoogte aan de weg van Serone naar Morbegno. Vanuit Caspano kunt u er ook komen door via Cadelpico en Cà del Sasso omlaag te rijden. Het is bij uitstek het dorp van de “Romeinen” d.w.z. de mensen die naar Rome emigreerden om te werken en daarna terugkeerden naar hun dorp. Ook zijn er nogal wat vakantiehuizen. De naam dazio (belasting, accijns) herinnert ons aan de doorvoerrechten die hier betaald moesten worden wanneer het vee naar het val Masino werd verplaatst. Vlak bij Dazio ligt Grotto (575 m). Vanuit dit gehucht is het ongeveer een uur lopen over een goed begaanbaar pad naar de top van de berg Cùlmine di Dazio (913 m)

Zoals boven aangegeven, kunt u halverwege de weg van Civo naar Serone ook rechts aanhoudend omlaag rijden naar Morbegno. Onderweg komt u dan door S. Croce. Ik beschrijf dit dorp langs de volgende alternatieve route die ons langs Corlazzo en S. Croce naar Silvapiana en Cerido leidt.

Corlazzo (ook wel Corlazio)

Om naar Corlazzo te rijden kunt u, komend vanuit het westen over de SS402 Traona voorbij rijden en de eerste afslag links bij de wegwijzer de richting Mello nemen. U ziet dan al snel links van de weg een bruin bordje met de aanduiding "Torchio di Corlazzo". Dit bordje volgend, rijdt u over een weg tussen wijngaarden door en bereikt u de kerk van S. Caterina di Corlazzo met op de zijmuur een groot fresco⁶. Als u bij dit kerkje staat ziet u iets lager het kerkje van S. Apollonia. Om daar te komen loopt u 100 m terug en daalt dan de weg af naar het kerkje, dat bij wat oude boerenhuizen ligt.

Als u de weg langs S. Caterina volgt, ligt aan het eind, waar de weg een scherpe bocht naar links maakt, onder een korte, steile helling een schuur waarin het *Museo etnografico del vino* is gevestigd⁷. Hier staat een oude wijnpers daterend uit de 17e eeuw. Het bijzondere van deze pers is dat ze niet met een verticale schroef werkt zoals de meer gebruikelijke typen, maar met een enorme, zware houten balk als hefboom. Een uitvoerige beschrijving van zo'n zogenaamde hefboompers vindt u in deel 5 van de serie over de Costa dei Cèch, waar ik een soortgelijke pers in Cerido bespreek.

Fig. 12 Links de Caterinakerk, boven het fresco op de wand van het kerkje

De kerk van S. Caterina

Het kerkje met ervoor een klein pleintje met wat grote platanen, is klein, maar behoort toch tot de meest interessante van de Costiera dei Cèch. De oorsprong gaat waarschijnlijk terug tot de 12e eeuw, toen de bevolking van de hoger gelegen kernen, zoals Corlazzo, groeide omdat men de moerassige en door malariamuggen geplaagde vlakte rond de Adda wilde verlaten. Het huidige kerkje dateert echter uit de 15e eeuw.

⁶ Voor bezichtiging contact opnemen met de parochie van Sant' Alessandro, tel. 0342 653150

⁷ Voor bezichtiging kunt u contact opnemen met de gemeente Traona tel. 0342 652341 of met het Consorzio Turistico Porte di Valtellina in Morbegno, tel. 0342 601140

Voor de ingang ligt een ommuurd grasveldje met platanen. De voorgevel met pindak heeft in de hoogte een rond raam waaronder een middelmatig fresco met de *Mystieke bruiloft van S. Caterina*. Naast de toegangsdeur zijn twee vensters. Op de buitenmuur aan de noordkant is een fresco uit eind 1400 met de *Verkondiging*, met links de engel boven een achtergrond van bergen, de Eeuwige vader in de hoogte en de Maagd links in een tempeltje. Tussen de twee figuren staat in Gotische letters '*Ave gratia plena Dominus tecum*'. We zien er ook wat krabbels op die gemaakt werden door soldaten van een langstrekkend peloton Lanzichenecci. Binnen zien we een grote lunet op de achterwand boven het altaar met een afbeelding van de *Madonna met Kind, die de ring aan S. Caterina wil geven in aanwezigheid van S. Apollonia en S. Agata en enkele monniken* (15^e eeuw). Tegen het gewelf, dat rijk versierd is, vinden we de *Vier doctoren van de kerk* en in het centrum de *Drievuldigheid*. In de kapel, met verlaagd plafond, zijn nog enkele fragmenten van fresco's van G. Andrea De Magistris op de zijwanden; beter bewaard zijn die in de apsis, tegen het gewelf en onder de boog. Onder de boog zien we vijf medaillons met martelaren waaronder *S. Apollonia, S. Barbara, S. Lucia* en opzij daarvan mandorla's met de heiligen *S. Augustinus en S. Gregorius*. Tegen de wand van de apsis zien we fresco's met bloemmotieven. Daartussen de *Madonna met kind die de ring aan S. Caterina geeft* en links *S. Johannes de Doper* en rechts de heiligen *S. Agata en S. Apollonia*.

Over het kerkje wordt het volgende verhaal verteld:

Vanaf 1624 predikten de broeders van het klooster van S. Franciscus, in de buurt van Traona, in dit kerkje. Op 31 december 1666 gingen twee van hen, broeder Costante Parravicini en de jeugdige Gian Antonio da Como te voet op weg naar het kerkje. Niet zonder moeite want het had al dagenlang flink gesneeuwd waardoor de tocht heel zwaar was. Ze kwamen uiteindelijk bij de brug over de Valletta, iets voor de kerk, maar door de sneeuw was de weg niet goed meer te zien. De oudste van de twee was door het geploeter door de sneeuw zo moe dat hij even wilde rusten en tegen een bergje sneeuw leunde. Dat stond echter op de rand van de oever en bezweek onder het gewicht van de frater, die daardoor omlaag stortte. Zijn jeugdige metgezel raakte in paniek en rende, om hulp roepend, weg. Gelukkig werd hij al snel gehoord en gingen er enkele mensen met hem mee terug. Echter, tot stomme verbazing van iedereen zag men broeder Parravicini aan de overkant van het riviertje staan en met geheel droge kleren. Men dankte God voor deze wonderbaarlijke afloop en zong tijdens de laatste mis van dat jaar een "Te deum" als dank.

De kerk van S. Apollonia

De kerk, die uit de 17^e eeuw dateert, ligt op een mooie plaats tussen bossen en wijngaarden, omringd door wat huizen die voor het merendeel verlaten en vervallen zijn. De voorgevel verdwijnt bijna achter grote platanen die in het grasveldje ervoor staan. Rechts staat een kleine klokkentoren en boven het portaal en aan weerkanten rechthoekige vensters. Op de bovenrand ervan lezen we "1733 Antonius en Johannes Mafe come fabr(icieri)". Binnen zijn er twee grote kapellen en een priesterkoor met apsis.

Fig. 13 Een van de vele enorme zwerfkeien in het gebied

De weg die u tot nu toe volgde gaat verder naar Santa Croce. Een waarschuwing is echter wel op zijn plaats: als u het dorp binnenrijdt heeft u slechts ca. 180 cm breedte (dit getal berust op een schatting gebaseerd op de breedte van mijn huurauto die er net doorkon) tussen de huizen beschikbaar! Het alternatief is, zoals eerder aangegeven, om halverwege de weg van Civo naar Serone af te slaan in de richting Morbegno.

Ook als u niet naar Santa Croce wil rijden, is het de moeite waard nog iets verder door te gaan tot voorbij Corlazzo en te stoppen bij de afslag links naar Fiasco en dit weggetje een stuk af te lopen. Al snel komt u dan een aantal enorme zwerfkeien tegen, die in de laatste ijstijd zijn meegevoerd door de gletsjer. Onder een aantal van deze keien zijn wijnkelders gemaakt – u moet goed kijken om ze te zien. Onder één van de stenen zijn er zelfs zes kelders! Aan de zijkant van deze kei heeft men een gleuf uitgehakt om het water af te leiden dat anders de kelders in zou stromen.

S. Croce

Het gehucht S. Croce (447 m) bestaat uit wat huizen verspreid tussen de kastanjabomen en een groep rond een wit kerkje. Het dorp was vroeger alleen in de wintermaanden bewoond, in de zomer woonde iedereen hoger in de bergen. We passeren een huis met een fresco op de muur en komen in de via Roma bij de kerk met daar tegenover een fontein uit 1873. Vanaf deze plaats heeft u een schitterend uitzicht over het dal met recht voor ons het dal van de Bitto. Iets voorbij de kerk na huisnummer 72 staat een geel huis met wit balkon, waar we omlaag kunnen lopen langs een huis met een fresco. Rechtdoor zien we weer een grote zwerfsteen. Iets verderop, vóór nr. 1096 kunnen we via een trap teruglopen naar de hoofdstraat. Rechts afslaand langs nr. 52 weer een zwerfsteen met kelders eronder. Nu volgt een parkeerplaats met opnieuw een mooi uitzicht. Als we de asfaltweg nog verder volgen staat rechts bij nr. 188 een kapelletje, dan een huis met witte muur en fresco op nr. 8 en een Mariabeeld; links naast nr. 207 een Mariafresco. De weg klimt dan iets en links staat weer een kapel met fresco's. De bebouwing eindigt bij nr. 212. Bij de splitsing gaat de weg rechts naar Selvapiana en Marcellenico. Iets verderop zien we links weer een enorme zwerfkei die er zeer onstabiel uitziet.

Selvapiana

Vlak bij S. Croce ligt het dorp Selvapiana midden tussen de wijngaarden. Tot in de jaren vijftig was de basisschool (een gebouw met witte bovenkant) hier alleen open in het voorjaar als de boeren hier met hun gezinnen heentrokken om te werken in de wijngaarden. Ook de pastoor vertrok voor de rest van het jaar met de inwoners omhoog. Ook hier zien we weer een huis met fresco en ernaast is een weggetje, dat omhoog gaat naar S. Biagio, een gehucht tussen de kastanjabossen.

Van Selvapiana loopt de weg door naar Cermeledo. Iets daarvoor ziet u de afslag naar het gehucht Cerido waar een klein wijnmuseum is met een indrukwekkend grote wijnpers uit de 17e eeuw, welke een van de oudste van Italië is⁸. Evenals in Corlazzo is dit een zogenaamde hefboompers. Een beschrijving van het museum en de werking van dit type pers geef ik in deel 5 van deze serie over de Costiera dei Cèch.

---

⁸ Een gedetailleerde beschrijving van het museum en de wijnpers volgt in deel 5 van deze serie verhalen over de Costiera dei Cèch. Het museum is geopend op donderdag en zondag van 15-17 u, of op afspraak. Bel tevoren naar mevrouw Margnelli op nr. 0342 6113242.

Vanuit Cermeledo daalt de weg naar Morbegno. We bereiken eerst de Adda met zijn opvallende boogbrug, de Ponte di Ganda. De eerste brug werd hier al eind 1400 gebouwd ter vervanging van het pontveer in de weg van Morbegno naar Traona. In 1772 werd ze door een overstroming van de rivier vernietigd en in 1778 werd de huidige brug gebouwd.

Fig. 14 Het eindpunt van de rondrit: de Ponte di Ganda over de Adda

Ringraziamento

Esprimo la mia conoscenza a Don Mandelli da Caspano e al signor Davide Tarca⁹ per l'assistenza durante la preparazione delle visite e le foto della regione.

---

⁹ www.bioprogettazionetarca.it